

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В УКРАЇНІ: ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОСТІ

LEGAL STATUS OF A WOMAN IN UKRAINE: FROM THE PAST TO PRESENT

Шапенко Л.О.,

*асистент кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Капустяк І.О.,

*студентка
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Стаття присвячена дослідженню процесів формування та еволюції правового становища української жінки у різні періоди суспільного розвитку. Значна увага приділена розгляду соціально-культурних аспектів, що вплинули на трансформацію суспільної свідомості щодо розуміння ролі жінки в сучасному житті та відповідно на реконструкцію законодавчих актів про права жінок в Україні. В результаті аналізу правового становища жінок через призму його формування виокремлено сучасні проблеми забезпечення реалізації та захисту прав жінок з урахуванням принципу гендерної рівності.

Ключові слова: правове становище жінок, права жінок, гендерна рівність, статевая дискримінація, правоздатність жінки.

Статья посвящена исследованию процессов формирования и эволюции правового положения украинской женщины в разные периоды общественного развития. Значительное внимание уделено рассмотрению социально-культурных аспектов, которые повлияли на трансформацию общественного сознания в отношении понимания роли женщины в современной жизни и соответственно на реконструкцию законодательных актов о правах женщин в Украине. В результате анализа правового положения женщин сквозь призму его формирования выделены современные проблемы обеспечения реализации и защиты прав женщин с учетом принципа гендерного равенства.

Ключевые слова: правовое положение женщин, права женщин, гендерное равенство, половая дискриминация, правоспособность женщины.

The article is devoted to investigation of formation and evolution of a Ukrainian woman's legal status in different periods of social development. Great attention has been paid to discover social and cultural aspects that influenced on transformation of social consciousness to understand a woman's role in modern life and reconstruction of laws about women's rights in Ukraine. According to the principle of gender equality and the analysis of the women's legal status formation the current problems to ensure implementation and protection of women's rights have been singled out.

Key words: legal status of women, women's rights, gender equality, gender discrimination, legal capacity of a woman.

Актуальність теми. Проголошення незалежності, закріплення на конституційному рівні засад демократичного, соціального та правового розвитку нашої держави зумовили суттєву зміну правового становища жінок в українському суспільстві. Сучасні євроінтеграційні процеси передбачають високий рівень забезпечення прав і свобод людини і громадянина, впровадження тих стандартів, на базі яких встановлюються рівні права та можливості чоловіка і жінки. Проте, не дивлячись на інтенсифікацію цих процесів, питання підвищення ролі жінок в усіх сферах суспільного життя залишається невирішеним у повному обсязі та потребує докладного вивчення задля подолання гендерної нерівності та статевої дискримінації. Саме це зумовлює актуальність всебічного розгляду соціально-правового становища жінки через призму його формування, що в цілому становитиме основу для визначення проблем вдосконалення правового механізму та державної політики щодо забезпечення прав жінок та рівних умов реалізації можливостей осіб різної статевої приналежності.

Науково-теоретичну основу статті склали наукові надбання таких українських учених у галузі теорії та історії держави і права, як В. Антошкіної, О. Бінецької, С. Гусарєва, О. Дашковської, М. Кобилецького, О. Мартинюка, В. Озель, С. Петrenchенка, О. Сердюк, В. Соловйової, А. Шевченка, С. Щербиніна та ін., які заклали підвалини вивчення питань закріплення прав жінок та впровадження гендерної рівності в українському суспільстві. Разом із тим, у працях вказаних науковців увага акцентована на розгляді окремих історичних періодів становлення правового статусу української жінки, що зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження зміни становища жінок, як суб'єктів права упродовж всієї історії розвитку правового життя.

Мета статті полягає у дослідженні основних етапів формування і розвитку правового статусу жінки як суб'єкта права, а також з'ясування тенденцій поступового підвищення її цінності у суспільному житті, що сприятиме визначенню сучасних проблем встановлення гендерної рівності та шляхів її досягнення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз історичних джерел свідчить про різне становище жінки у суспільстві протягом всього періоду його існування. При цьому слід відзначити, що незважаючи на чітке розмежування чоловічого і жіночого в українській культурі, представниці жіночої статі завжди користувалися повагою, а тому некоректним є твердження про повну безправність жінки за архаїчних та середньовічних часів. Мова йде про складне соціальне явище правової активності жінки, пов'язане з особливими соціально-культурними, світоглядно-ідеологічними і психоемоційними характеристиками народів, що заселяли українські землі в різні часи та відповідно до їх культур. Місце жінки в соціумі, з погляду правових можливостей, визначається її пасивно-активним потенціалом, зміцнення акцентів в якому залежало, в першу чергу, від соціокультурних умов.

Так, у дохристиянські часи жінка не наділялася всією повнотою прав, вона не могла самостійно виступати у правовому житті, підпадаючи під владу батька або ж слугуючи «інвентарем» чоловіка, перебувала у його власності. А жорстокі звичаї, що виступали регуляторами суспільних відносин у ті часи, дозволяли вбивство дружини за подружню зраду та спалення жінки після смерті її чоловіка [1, с. 174]. Разом із тим жінці надавалося право бути ініціатором розлучення за умов особистого звернення до архонта та надання письмових доказів для обґрунтова-

ності своїх вимог. А у випадку розлучення за ініціативою чоловіка дружина відсилалася до батьківського дому з поверненням їй приданого [2, с. 24].

Лише подальший розвиток суспільства і формування держави Київської Русі зумовлюють зміну первісних поглядів на жінку як власність та її нерівноцінність чоловіку. Вже на початку X ст. жінка мала певні особисті права та була дієздатним членом суспільства. Про це свідчать положення Договору 911 р. з Візантією, в яких підтверджене право жінки зберігати за собою частину спільного з чоловіком майна [1, с. 175]. Суттєвим фактором, що зумовив зміни в організації взаємовідносин між подружжям та встановлення рівноправ'я між ними стало запровадження християнства. В результаті цих змін у X – першій половині XVII ст. юридичного закріплення набуває волевиявлення жінки при вступі у шлюбно-сімейні відносини. Мається на увазі, що і звичай, і закон вимагали згоди нареченої на одруження. Також незалежно від соціального статусу жінки в Україні в той час могли вимагати розлучення, хоча українське звичаєве право, оберігаючи сім'ю від внутрішніх конфліктів та сприяючи примиренню подружжя, підтримувало лише ті розлучення, підставою для яких була відсутність дітей або хвороба одного з подружжя, а також неузгодженість у подружньому житті [3, с. 35–39].

Проте зміцнення християнства на руських землях не означало надання жінці громадянських прав, а деякі норми навіть свідчать про зміну в гірший бік ставлення до жінок. Особливо це стосувалося дияконес, адже домінування православ'я зумовило гострі виступи у церковній літературі проти їх діяльності, що з часом взагалі змінюють їхнє становище та статус. Також відбулися зміни і щодо сімейних прав жінок. Наприклад, дівчата не мали права бути спадкоємицями після смерті батька. А згідно з нормами шлюбного права, законним вважався лише шлюб, укладений церквою [4, с. 33]. Жінка в патріархальному феодалному суспільстві не мала рівних із чоловіком громадянських прав, але у народній звичаєво-правовій культурі, яка еволюціонувала, взаємодіючи з державним правом, утверджувалися ті традиційні норми «жіночого права», які засвідчують високий статус давньоруської жінки [5]. Необхідно звернути увагу на норми давньоруського права, які зобов'язували жінку супроводжувати свого чоловіка під час відбуття покарання за вчинені ним злочини чи дозволяли продаж жінки у рабство за борги чоловіка [1, с. 182–184]. Отже, можна стверджувати, що жінка в епоху Середньовіччя, подолавши безмежне свавілля чоловіка в сімейному житті, займала значиме місце в суспільстві та мала відносну самостійність. Але існували випадки, коли жінка все ще прирівнювалася до майна чоловіка, а її доля залежала виключно від його дій. Зокрема, йдеться про обмеження жінки в правах у результаті неправомірних вчинків її чоловіка.

Правовий статус української жінки був зумовлений великим значенням її праці в сім'ї. У Галицько-Волинському праві, на відміну від західноєвропейського, що було засноване на римському праві, за жінкою закріплювалися досить широкі особисті та майнові права. Після смерті чоловіка дружина навіть мала право ставати головою родини, а незаміжні дочки могли успадковувати частину майна після смерті батька [2, с. 82]. За звичаєвим правом у жінки було власне майно, що складалось із посагу, до якого в окремих районах України входили навіть земельні наділи, так звані «материзна». Одночасно жіночою власністю вважався прибуток від продажу «баського» господарства – дрібних тварин, птиці, яєць, молочних продуктів, льону, полотна, овочів та фруктів [4, с. 35].

Водночас на розвиток права на українських землях у Середні віки, як і в інших європейських державах, вплинуло магдебурзьке право, норми якого суттєво відбилися на статусі жінки, що значно різнився зі статусом чоловіка у правовій сфері. Згідно з приписами магдебурзького пра-

ва жінки володіли обмеженою правоздатністю та дієздатністю, не могли самостійно захищати свої права та права своїх дітей, а їхні інтереси представляли особи чоловічої статі – батько, чоловік або інші опікуни [6, с. 58].

Високою була соціальна та внутрішньосімейна значимість українських жінок часів Гетьманщини. Жінки могли виконувати високі владні повноваження. У звичайних сім'ях жінки так само користувалися повагою та широкими особистими правами. Дружина перебувала на одному рівні зі своїм чоловіком, могла втручатися у його справи і впливати на їх вирішення, мала право бути присутньою і брати участь у розмові чоловіків. Згідно з законом жінка мала особисті права рівні з чоловіком. Прикладом цього є статті Литовського статуту, якими встановлювалися «нав'язка» за поранення жінки і «головщина» за її вбивство, які стягувалися в такому ж обсязі, як і за чоловіків [7]. Причому ці положення поширювалися на всіх без виключення жінок, незалежно від їх соціального стану. Під охорону законодавства підпадали не лише життя та здоров'я жінки, а і її честь та особиста недоторканність, адже згвалтування жінки тягло за собою найвище покарання – кару «на горло».

Законодавчими актами періоду другої половини XIV – першої половини XVII ст. закріплювалося право жінки на успадкування четвертої частини всього батьківського майна, яка підлягала поділу пропорційно до числа дочок у родині. Частина успадкованого майна була рівноцінною посагу, так як передача дівчині її частини спадку («ви-прави») пов'язувалася переважно не з досягненням нею повноліття, а з моментом одруження. Що стосується материнського майна («материзни»), то його доньки могли успадковувати без жодних обмежень [8, с. 12]. Ще одним прикладом надання жінці значного обсягу майнових прав є забезпечена Литовським статутом можливість укладення шлюбного договору між подружжям, в якому визначався посаг нареченої, а також віно, що забезпечував їй майбутній чоловік [2, с. 114].

У часи національно-культурного відродження України жінки брали активну участь у розбудові національної школи, що доводить їхню значущість у розвитку культурної та освітньої сфери та закріплення за ними доволі міцного правового становища. Одним із яскравих прикладів цього є благодійницька діяльність Гальшки Острозької, яка мала істотне значення для функціонування Острозької академії та розвитку Острозького культурно-освітнього центру.

Але починаючи з 40-х років XVIII ст., Україна починає втрачати свою незалежність, ввійшовши до складу сусідніх держав. Незважаючи на те, що через Річ Посполиту та Австро-Угорську імперію у правову культуру проникають європейські ідеї щодо захисту прав жінок, проте правове становище жінки знову погіршилося. Головування чоловіка пов'язувалось із його основним обов'язком дбати про сімейний добробут. Формально йому належало право повчати жінку, але часто чоловіки вдавались і до жорстких дій по відношенню до своїх дружин, що іноді призводило до негативних наслідків [1, с. 195–196].

Законодавчі зміни початку XX ст. на українських землях, де діяло російське законодавство, також суттєво вплинули на обмеження права жінок. Саме в цивільному законодавстві існувала ціла низка обмежень у правоздатності заміжних жінок – вони не могли без згоди чоловіка зобов'язуватися векселями і вступати в договір найму. А частка спадку доньки після смерті її батьків могла становити лише 1/4 частину нерухомого і 1/8 рухомого майна. Жінка ж успадковувала 1/7 нерухомості та 1/14 рухомого майна свого чоловіка. Разом із тим російське законодавство оберігало шлюбні відносини та встановлювало рівні права між чоловіком та дружиною. Згідно із Зводом законів цивільних, дружині, що належала до «нижчого стану» надавалися всі права та переваги, пов'язані зі станом її чоловіка. Дружина не лише іменувалася за званням чолові-

ка, а й не втрачала цього права, якщо чоловік позбавлявся звання за скоєння злочину. Особистим правом дружини було право носити прізвище чоловіка, яке вона зберігала і після припинення шлюбу. Положення законодавства також визнавали особисті обов'язки подружжя, згідно з якими дружина повинна була коритися своєму чоловікові як главі сімейства, але за умов дотримання ним обов'язку любити, поважати, вибачати недоліки та полегшувати немочі дружини. Цікавим було те, що закон зобов'язував до утримання лише чоловіка і замовчував обов'язок дружини допомагати чоловіку, коли він цього потребував [2, с. 211–217].

З утворенням УРСР розпочалися значні реформи в усіх сферах суспільного життя, в тому числі й правовому. Статус жінки в цей час ґрунтувався на постулатах радянської ідеології. Жіноче питання в УРСР, залишаючись суспільно-політичною проблемою, не мало суто феміністичного характеру. Рівноправність між статями стала для партії важелем використання жінки, яка мала в інтересах нового суспільства поєднувати материнство та виробничу працю на рівні з чоловіками. Більшовицька політика, спрямована на зміцнення своєї влади в суспільстві, вивільняла жінок від обмежень минулого, оскільки вважала жіночий фактор найважливішим для здійснення суспільних перетворень. У радянському суспільстві хоч і був закріплений принцип рівності прав жінок та чоловіків, проте на практиці особисті права жінок, в основному сімейні, значно обмежувалися через панування комуністичної ідеології [9, с. 118–122].

Значним внеском у забезпечення сімейних прав жінок стало прийняття у 1969 р. Кодексу законів про шлюб та сім'ю, статтею 3 якого визначено рівність у правах між жінкою і чоловіком у сімейних відносинах. А утвердження громадянських прав жінки відбулося в результаті прийняття Конституції УРСР 1978 р., в якій чітко закріплювалась рівноправність всіх громадян перед законом незалежно від статевої приналежності. В цей період у результаті визнання і закріплення на рівні міжнародно-правових договорів та внутрішньодержавного законодавства принципу гендерної рівності та створення юридичного механізму забезпечення реалізації цього принципу, правовий статус жінки зазнає позитивних змін, збільшується обсяг політичних та юридичних прав жінок [10, с. 13]. Так, наприклад, ратифікація Верховною Радою УРСР у 1980 р. Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» на державному рівні підтверджувала намір реалізувати на практиці принципи рівноправності між жінками й чоловіками, рівної їх участі в економічному, політичному, соціальному, культурному та громадському житті країни [11].

Із здобуттям Україною незалежності та початком процесу демократизації суспільного життя відбувається вироблення та впровадження нових підходів до усунення дисбалансу та гармонізації правових можливостей жінок та чоловіків на основі гендерної ідеології. Перші роки незалежності позначилися формуванням основних засад політики щодо жінок з одночасним розвіюванням стереотипів радянського минулого про рівність жінки та чоловіка. Після прийняття у 1996 році Конституції України, в якій закладено концептуально новий підхід до статусу жінки та розвитку відносин між чоловіком і жінкою на паритетній основі, відбувається затвердження державних комплексних програм поліпшення становища жінок. Про широку діяльність державної влади по впровадженню гендерної політики свідчить розробка та схвалення національних програм та прийняття гендерноспрямованих нормативно-правових актів щодо реалізації конституційно визначеної мети – рівності прав і можливостей чоловіків і жінок, зокрема, постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» від 29.06.2004 р.,

Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV, постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» від 26.09.2013 р. № 717 та ін.

Аналіз нормативно-правових актів часів незалежності у галузі забезпечення рівноправ'я жінки та чоловіка доводить відповідність державної політики щодо вирішення гендерного питання міжнародним стандартам. Цей момент є дуже суттєвим, адже основою встановлення гарантії рівності прав жінок і чоловіків є норми міжнародних правових джерел, а саме: Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966), Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966), Плану дій Першої всесвітньої конференції зі становища жінок (1970), Політичної декларації «Жінки у 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир у XXI сторіччі», згідно з якою держави-учасниці зобов'язалися сформувати демократичне суспільство, в якому жінки та чоловіки будуть діяти спільно в ім'я побудови миру, де кожна людина могла б жити в умовах рівності, розвитку і миру в XXI сторіччі та ін.

Розглядаючи питання розвитку правового становища жінки у період демократизації суспільства та формування громадянського суспільства, необхідно звернути увагу на можливість участі жінок у громадсько-політичному житті держави. На початку 1990-х років, коли відбувається кардинальна зміна державної ідеології та соціальних цілей, жінка все ще мала незначний обсяг політичних прав, низький статус у суспільних та політичних організаціях за фактичною відсутністю у них влади. Але у сучасному українському суспільстві в результаті ефективної реалізації гендерної політики в усіх сферах суспільного життя жіноцтво має значно більше можливостей активної участі у політичних процесах, зростання їх представництва в різних гілках влади та в діяльності політичних партій і громадських об'єднань [12, с. 11]. Яскравим прикладом цього можна назвати той факт, що за всю історію українського парламентаризму у складі президії Верховної Ради України присутня жінка. Та й кількість жінок-депутатів за вісім скликань українського парламенту значно зросла – від 2,4% до 11% від загальної кількості парламентарів. Це є свідченням поступових змін становища жінки у політичній сфері життя, що відбувається, в першу чергу, завдяки трансформації суспільної свідомості шляхом витіснення та заміни патріархальних поглядів про значимість жінки на ідеї егалітарності.

Активною у сучасних умовах є позиція жінки щодо участі у громадських об'єднаннях, зокрема жіночих організаціях, процес оформлення яких, як суб'єктів суспільного життя, розпочався після 1990 р. Діяльність жіночих організацій має вагоме значення для розвитку жіночих прав та подолання численних соціальних проблем у відношенні жінки. Наприклад, участь жіночих організацій України у IV Всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.) сприяла засвоєнню технологій соціального партнерства у взаємовідносинах з органами влади та партнерами по «третьому сектору», а також навичок створення ланцюгів громадських ініціатив із метою протидії насильству, дискримінації, торгівлі жінками тощо [13, с. 32–34]. Питаннями статусу жінок, їх захисту та забезпечення реалізації ними своїх прав разом із громадськими організаціями займаються державні структури та міжнародні організації.

Прояви гендерної рівності відслідковуються й у сфері професійної зайнятості та ринку праці. Трудовим законодавством закріплено рівноправність осіб незалежно від статі, тобто, як жінка, так і чоловік можуть мати рівні права та умови праці, рівну її оплату, однакові можливості

кар'єрного зростання. Проте дана рівність проголошена формально, адже законодавство, забороняючи дискримінацію на ринку праці, створює лише певне правове поле без забезпечення дотримання вимог рівності на практиці.

Більшість законів, прийнятих Верховною Радою України, мають прогресивний зміст та спрямовані на створення правового середовища, в якому реальним є реалізація принципу рівноправ'я чоловіка і жінки, подолання практичних проблем забезпечення прав жінок. Проте не всі положення нормативно-правових актів були реалізовані, оскільки мали суто декларативний характер, що свідчить про недостатній рівень захищеності української жінки в правовому аспекті.

Також негативний вплив на становище жінки здійснює сучасна економічна ситуація, дестабілізація якої погіршує життєвий рівень та стан справ із забезпечення зайнятості, умови рівної участі як жінки, так і чоловіка у суспільно-політичному житті та процесах прийняття відповідних рішень. Подальше ігнорування гендерних диспропорцій, наявних у системі органів влади та на ринку праці України, може призвести до зростання гендерного розриву в розмірах доходів жінок і чоловіків та прискорення фемінізації бідності в державі.

Як висновок, необхідно зазначити, що українська культура за своєю природою була мускулінною та вбачала основне призначення жінок у вихованні дітей у власне українських традиціях, що вплинуло на саму історико-культурну ситуацію і на роль жінки в соціумі. Правове положення

жінки змінювалося у зв'язку зі зміною соціокультурних та економічних періодів розвитку української державності. Ці зміни, в свою чергу, відображалися на правовій активності жінки і були етапами переходу жінки від недієздатності за архаїчних часів до повної дієздатності в сучасний час.

Довгий час жінка була витіснена зі сфери публічно-правових відносин, позбавлялася можливості участі у громадянському та політичному житті. Такі обмеження, скоріш за все, пояснюються не природою чи психологічними особливостями жіночої статі, а впливом звичаєвих, релігійних та правових норм. Лише здобуття незалежності та входження України до світової спільноти вплинули на закріплення за жінкою досить високого правового статусу. Сучасне українське право надає жінці широкий спектр прав та можливостей для самореалізації в усіх сферах суспільного життя, а захист «жіночих» прав та викорінення будь-яких форм дискримінації відбувається на основі наявної правової та інституційної бази. Проте запроваджені механізми та практика забезпечення рівності чоловіків та жінок все ще залишаються недосконалими, що створює перепони у реалізації гендерної політики. Одним із найсуттєвіших питань залишається врегулювання відносин не лише нормами об'єктивного права, а й застосування законодавства про права жінок на суб'єктивному рівні. Тому першочерговим завданням для України на даний час є проведення структурних перетворень з метою забезпечення інтегрування гендерних підходів у всі сфери державного управління та суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевченко А. Становлення та розвиток основних інститутів українського шлюбно-сімейного права X–XIX ст. ст.: монографія / А. Шевченко, В. Озель. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 292 с.
2. Історія держави і права України : підручник / [С. Гусарев, В. Антошкіна, О. Сердюк та ін.]; за ред. д-ра істор. наук, проф. В. Соловйової. – Донецьк : Юго-Восток, 2014. – 535 с.
3. Кривошівий О. Жінка в суспільному житті України (друга половина XVI – перша половина XVII століття) / О. Кривошівий. – Запоріжжя: Запорізький державний ун-т., 1996. – 246 с.
4. Кравець В. Становище української жінки та жіночої освіти в період з IV по XVII століття / В. Кравець // Українознавчий альманах. – 2011. – Вип. 6. – С. 33–38.
5. Щербинін С. «Жіноче право» у контексті давньоруської звичаєво-правової культури. [Електронний ресурс] / С. Щербинін. – Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/vdakkkm_2013_3_28.pdf.
6. Кобилецький М. Правовий статус жінки за магдебурзьким правом / М. Кобилецький // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Випуск 58. – С. 55–61.
7. Ісаєвич Я. Історія української культури. [Електронний ресурс] / Я. Ісаєвич. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/istkult2/ikult2.htm>.
8. Мартинюк О. Еволюція правового становища жінки в Україні (X – перша половина XVII ст.) : автореферат ... к. юрид. наук, спец.: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / О. Мартинюк. – К. : Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2010. – 21 с.
9. Петrenchенко С. Права жінок у XXI столітті: історико-правовий аспект / С. Петrenchенко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Випуск 60. – С. 117–124.
10. Дашковська О. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз : автореферат ... д. юрид. наук, спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / О. Дашковська. – Харків, 2008. – 35 с.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
12. Бінецька О. Суспільно-політичне становище жінок на теренах України наприкінці XX – на початку XXI ст. : автореферат. ... к. істор. наук, спец. 07.00.01 – історія України / О. Бінецька. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 23 с.
13. Васильєва К. Особливості ідентичності жіночих рухів в Україні в умовах євроінтеграції / К. Васильєва // Україна в контексті євроінтеграційних процесів (правовий аспект) : збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції, Київ, 26 січня 2016 р. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – С. 32–34.